

ارزیابی مؤلفه‌های زمینه‌گرایی مؤثر بر کیفیت محیط مجتمع‌های مسکونی شهری

(مطالعه‌ی موردی: شهر اردبیل)

ساحل شاهی‌زارع¹، اسلام کرمی² و مجتبی رفیعیان³

تاریخ دریافت: 99/01/08

تاریخ پذیرش: 99/06/23

چکیده: فضاهای مجتمع‌های مسکونی اردبیل در گذر زمان دست‌خوش تغییراتی، هم در زمینه فرهنگی و هم زمینه تاریخی شده است. چیزی که مهم است عدم توجه معماری امروزی اردبیلی‌ها به اصول و مفاهیم گذشته و ارتباط با بناهای تاریخی و به‌ویژه زمینه‌گرایی است. پژوهش حاضر با هدف ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی شهر اردبیل با مؤلفه‌های زمینه‌گرایی در پی پاسخ به سؤال زیر است: چه مؤلفه‌هایی از زمینه‌گرایی بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی شهر اردبیل مؤثر است؟ لذا پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی با استفاده از ابزار پرسشنامه انجام شده است. جامعه آماری شامل ساکنان هشت مجتمع مسکونی اردبیل با زمینه‌های متفاوت به تعداد حدود 240 نفر به روش نمونه‌گیری تصادفی - خوشه‌ای انتخاب شده است. سنجش کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل نشان می‌دهد که این مجتمع‌ها با چالش‌های بسیاری در ابعاد مختلف زمینه‌گرایی بویژه زمینه تاریخی روبرو است. نتایج یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که زمینه طبیعی بیشترین اثرگذاری را بر کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل دارد. از سویی عوامل فردی به ویژه تحصیلات، سن و مدت سکونت به عنوان عوامل کنترل کننده بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل تأثیرگذار است. بنابراین برای ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی لازم است برنامه‌ریزان و طراحان معماری و شهری، مؤلفه‌های زمینه‌گرایی را بیش از پیش مورد توجه قرار دهند. به‌ویژه به زمینه طبیعی شامل انطباق با شرایط اقلیمی (همچون جهت آفتاب، عوارض زمین، میزان دما و آب‌وهوا) و نیز احترام به طبیعت و محیط زیست به موازات زمینه‌های فرهنگی و تاریخی اردبیل توجه و تأکید بیشتری داشته باشند. بنابراین در سال‌های آتی حرکت به سمت نگاه عمیق‌تر به ساخت مجتمع‌های مسکونی با کیفیت بالاتر با اتکاء بر الگوهای زمینه‌گرایی و توجه به شیوه زندگی و خواسته‌های ساکنان، نیاز است.

واژگان کلیدی: زمینه‌گرایی، کیفیت محیط، مجتمع مسکونی، اردبیل.

¹ دانشجوی دکتری، گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

² استادیار، گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران. (نویسنده مسئول) e.karami@iauardabil.ac.ir

³ دانشیار، گروه شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. گروه معماری، واحد اردبیل، دانشگاه آزاد اسلامی، اردبیل، ایران.

1- مقدمه

رشد شتابان شهرنشینی و شهرگرایی در کشورهای در حال توسعه و در پی آن رشد مسائل اجتماعی، اقتصادی، کالبدی و فرهنگی در شهرها باعث شکل‌گیری بافت‌های مختلف شهری شده است. این تغییرات در بافت جدید شهری در قالب مدرنیسم و در بافت قدیمی در قالب فرسودگی نمود یافته است (Meshkini et al., 2014). از سویی روند رو به رشد تقاضای مسکن به دلیل حل مشکل زمین و مسکن و توسعه نگرش تک بعدی و کمیت‌گرا به محیط‌های مسکونی به عنوان تفکر برخاسته از زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی ایران معاصر، سبب شده است در فرهنگ معماری و شهرسازی کنونی توجه لازم به مسأله بنیادین کیفیت محیط سکونت به معنای واقعی آن اعمال نشود (Moeini and Eslami, 2012). آنچه در برنامه‌ریزی و طراحی این مجموعه‌ها کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد، رعایت اصول و معیارهای مربوط به کیفیت محیط و نقش آن در ارزیابی مثبت شهروندان نسبت به وضعیت سکونت خویش است. پیامدهای نامطلوب این بی‌توجهی، شکل‌گیری توده‌های حجیم بناهای سرد و بی‌روحي است که فاقد شرایط لازم برای ایجاد ارتباطی پایدار با ساکنان خود است (Bahrapour and Modiri, 2015). این موضوع می‌تواند ناشی از عدم وجود ارتباط مناسب بین ابنیه با زمینه آن‌ها بیان شود. همان‌طور که یکی از اهداف شکل‌دهنده در کالبد شهری توجه به زمینه‌گرایی است و مراد از زمینه همان متن بستر و محیطی است که معماری در آن شکل می‌گیرد و هم محتوا و هم شکل را دربردارد. زمینه‌گرایان معتقدند که اجزای شهر زیر پوشش نیروها یا ویژگی‌های درونی خود نیست، بلکه به محیط و مجموعه پیرامون آن وابسته‌اند (Naini et al., 2014). از حدود سال 1978، کارشناسان و منتقدان به طور گسترده‌ای از زمینه در معماری استفاده کرده‌اند. معماری زمینه‌گرا در واقع، راهی برای طراحی یک ساختار جدید، همگن و سازگار با محیط اطراف است (Aminzadeh, 2008). در طول دو دهه گذشته مفاهیمی همچون «طراحی زمینه‌گرا، طراحی سازگار با زمینه و طراحی متناسب با زمینه» به وسیله معماران و

طراحان شهری برای توصیف ارتباط ساختمان‌های جدید در شهرها با محیط اطراف آنها مورد استفاده قرار گرفته است. امروزه طراحی زمینه‌گرا به طور گسترده‌ای توسط متخصصان و دانشجویان پذیرفته شده است، این استراتژی به نحوه ترکیب حجم در هنگام ساخت و ساز، ریتم و تکرار در نما بستگی دارد. از دیدگاه ناظران، در استراتژی زمینه‌گرایی، مصالح ساختمانی به کار رفته، ترکیب توده‌ها و احجام با یکدیگر در ساختمان‌ها بسیار حائز اهمیت است (Brolin, 1980). این زمینه می‌تواند در معماری بومی شامل سنن، عقاید، فرهنگ و مذهب و یا شامل مسائل تاریخی و اجتماعی باشد. در واقع، هدف معماری زمینه‌گرا استفاده از روش‌ها برای ایجاد یک ارتباط بصری سازگارتر در میان سازه‌هاست (Mahlbani, 2010).

زمینه‌گرایی و توجه به زمینه در معماری و شهرسازی به علت تأثیر بر جنبه‌های فرهنگی و اجتماعی شهرها و در نتیجه تولید سرمایه اجتماعی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. علاقه به ارزش‌های محلی و دلبستگی‌های مکانی واقعی است که هنوز بر اهمیت حفظ تفاوت‌ها و ویژگی‌های واحد هر فرهنگ تأکید می‌کند. معماری نمایان‌کننده فرهنگ جامعه به شمار می‌رود و زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی بناهای معماری باید در طراحی و به کارگیری تکنولوژی‌های معماری مورد توجه باشد (Feizi and EsmaeilDokht, 2015). اما در دوران معاصر با توجه به پیشرفت تکنولوژی در عصر جدید یکسان و یکنواخت شدن معماری در نقاط مختلف کشور به چشم می‌خورد. در حالی که پیش از این، شکل ساختمان‌ها، بافت محلات و ساختار شهر گویای ویژگی‌های فرهنگی و ذوق‌های بومی ساکنان آنها بود (Jafari and Mahdavi pour, 1392). به‌ویژه در بررسی روند ایجاد مجتمع‌های مسکونی در ایران مشاهده می‌شود که از توجه به اصول و معیارهای شهرسازی در برنامه‌ریزی و طراحی غالب مجتمع‌های مسکونی کاسته شده و این‌گونه مجتمع‌ها از ایجاد «محیط مطلوب» مسکونی و از «زمینه» فاصله گرفته‌اند. علاوه بر آن، در طراحی مجتمع‌ها، ساکنان نادیده گرفته می‌شوند و طراحی ساختار این مجتمع‌ها با نوع و

همچنین در مورد واکاوی مؤلفه‌های زمینه‌گرایی مؤثر بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی، تحقیقی انجام نشده است؛ بنابراین تکراری نبودن موضوع و برخورداری از نگاهی نو به مسأله مسکن ضرورت بررسی حاضر را موجه می‌سازد. انجام پژوهش حاضر می‌تواند به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی برای طراحی معماری عمیق و کارآمد مجتمع‌های مسکونی متناسب با نیازهای ساکنان کمک کند.

1-4- چارچوب نظری

1-4-1- زمینه‌گرایی و معماری زمینه‌گرا

زمینه‌گرایی در زبان لاتین از فعل کاننکسچر^۱ گرفته شده است که به معنای «ترکیب شدن» است (Hufford, 1995) و به اتصال، اتصال یافتن و اتصالات بین اجزا داخلی و نوعی شباهت در اتصال اجزای ساختمان‌ها، اشاره دارد (Rezvani and MannyFar, 2012). این تعریف در زبان‌شناسی، به ارتباط میان کل و جزء تأکید می‌کند (Bognar and Isozaki, 1983). در حقیقت زمینه‌گرایی دیدگاهی است که به ویژگی‌های خاص یک مکان و به کارگیری آنها در طراحی معاصر، توجه دارد. از این رو، در عین حال که به گونه‌ای ضمنی به تمایز مکانی نظر دارد، به صراحت، تداوم ارزش‌های کالبدی مکان با زمینه موجود را خواستار است. با این حال، ایجاد ارزش‌های جدید (تحول) را نفی نمی‌کند، از سوی دیگر، از آنجا که به ارتباط میان شکل - زمینه یا توده - فضا نظر داشته و کل حاصل از این را ارزشمند می‌داند، به طور ضمنی به اصل وحدت - کثرت نیز اشاره دارد. رویکرد اصلی زمینه‌گرایی، درک ارزش‌های زمینه و تداوم آنها در آینده است (Altman et al., 2007). از نظر محققان زمینه‌گرایی در مکانی تجلی می‌یابد که ویژگی‌های فضایی و تاریخی آن حفظ شده و ارتباط میان عناصر ساختمان انعکاس یابد (Stern, 1983).

رویکرد معماری زمینه‌گرا نقش مهمی در دستیابی به طراحی‌های نوآورانه ایفا می‌کند (Antoinades, 1992). خلق آگاهانه و اندیشمندانه فضا برای زندگی فرد و جامعه از اهداف اصلی معماری و شهرسازی زمینه‌گراست.

چگونگی به کارگیری فضا توسط ساکنان هماهنگی ندارد و به همین دلیل، میزان رضایتمندی ساکنان از مجتمع‌ها سیر نزولی دارد (Zabihi et al., 2001).

با توجه به فرضیه تحقیق، که احتمال می‌رود کاربست اصول و مؤلفه‌های طبیعی و کالبدی زمینه‌گرایی بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل بسیار مؤثر باشند، تحقیق حاضر در پی پاسخ‌گویی به سؤال زیر است: (1). چه مؤلفه‌هایی از زمینه‌گرایی بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی شهر اردبیل مؤثر است؟ هدف این پژوهش مبتنی بر برآورد زمینه‌گرایی در ارتقاء کیفیت محیط مجتمع‌های مسکونی و کشف معیارهای اثرگذار بر آن است. بر این اساس در بخش اول مقاله، با مرور ادبیات موجود در این زمینه، ابعاد مختلف زمینه‌گرایی و کیفیت محیط مجتمع‌های مسکونی تبیین می‌شود. سپس در بخش روش پژوهش، ابزار و نحوه آزمون الگوی نظری در چند مجتمع مسکونی منتخب شهر اردبیل و روش تحلیل داده‌ها تشریح می‌شود و همچنین در ادامه، یافته‌ها تحلیل شده و بر اساس آن نتیجه پژوهش ارائه می‌شود.

1-2- سؤالات و فرضیات پژوهش

سؤال پژوهش عبارت از این که چه مؤلفه‌هایی از زمینه‌گرایی بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی شهر اردبیل مؤثر است؟ و فرضیه اصلی پژوهش بیان می‌کند که به نظر می‌رسد از نظر ساکنین برای ارتقای کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل، از میان مؤلفه‌های زمینه‌گرایی، مؤلفه طبیعی در اولویت توجه است. فرضیه فرعی پژوهش نیز حاکی از آن است که عوامل فردی به ویژه تحصیلات، سن و مدت سکونت بر ارتقاء زمینه‌گرایی و کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل تأثیرگذار است.

1-3- مروری بر پیشینه پژوهشی

در جدول (1) برخی مطالعات نویسندگان و محققان به همراه هدف، روش تحقیق و نتیجه‌گیری ارائه می‌شود: با توجه به مرور ادبیات مربوطه مطالعاتی کلی در مورد مجتمع‌های مسکونی صورت گرفته که با روش‌های متفاوتی به مطالعه و بررسی پرداخته‌اند، ولی در بررسی این موارد به رویکرد زمینه‌گرا کمتر توجه شده است،

جدول 1- پیشینه پژوهش

Fig. 1 Literature review

نویسنده / سال	دسته بندی موضوع	عنوان اثر	هدف	روش تحقیق	نتیجه گیری
Rafieian et al., 2008	رضایتمندی	ارزیابی میزان کیفیت مجتمع های سکونتی با تأکید بر رویکرد رضایتمندی در محله نواب	ضرورت بازنگری و ارزیابی پروژه های توسعه شهری به ویژه طرح های مربوط به نیازهای سکونتی اقشار کم درآمد	توصیفی - تحلیلی و مصاحبه با افراد	نتایج پژوهش نشان داد که میزان رضایتمندی ساکنان نواب از واحدهای سکونتی تقریباً در حد متوسط ارزیابی شد. ساکنان تنها از امنیت مجتمع اظهار رضایتمندی کردند. رضایتمندی از روابط همسایگی در حد متوسط و از سایر عوامل (تسهیلات مجتمع، بهداشت مجتمع، دید و منظر، ویژگی های کالبدی) اظهار نارضایتی نمودند. تسهیلات مجتمع بالا ترین و امنیت مجتمع و دید و منظر کمترین اهمیت را از دید ساکنان داشتند.
Tebi Masroor et al., 2015	رضایتمندی	ارزیابی میزان رضایت شهروندی از کیفیت های سکونتی در مجتمع های مسکونی؛ مورد پژوهی: مجتمع های مسکونی شهر همدان	برآورد رضایت ساکنان از کیفیت سکونت مجتمع های مسکونی و کشف معیارهای اثرگذار بر آن.	توصیفی - تحلیلی و مصاحبه با افراد	نتایج پژوهش نشان داد که میزان رضایت ساکنین در رابطه با کیفیت محیطی در حد متوسط و در برخی ابعاد مطلوب به دست آمد. همچنین نتایج آزمون برای رضایت از کیفیت محیط سکونتی نیز در سه شاخص اندازه و تسهیلات مسکن، و شرایط درونی و بیرونی مجتمع های مسکونی تا حدی معنی دار بود.
Maleki et al., 2015	رضایتمندی	سنجش رضایتمندی شهروندان از کیفیت سکونتی طرح مسکن مهر؛ مورد پژوهی: شیرین شهر اهواز	سنجش رضایتمندی شهروندان از کیفیت سکونتی طرح مسکن مهر در منطقه شیرین شهر اهواز.	توصیفی - تحلیلی و مصاحبه با افراد	نتایج پژوهش نشان داد که، با توجه به وضعیت اجتماعی-فرهنگی و کالبدی جمعیت شهرنشین استان خوزستان، اجرای این طرح در صورتی که مطالعات کافی و علمی در زمینه مکان یابی، اثرات زیست محیطی و هدف گذاری جمعیتی مناسب انجام شود قطعاً به نتایج مثبت ختم می شود. در اجرای طرح مسکن مهر با تحلیل سیستمی و به روز کردن برآورد آثار و نتایج طرح می توان نسبت به کاهش آثار منفی طرح در ارتباط با آثار اجتماعی و فرهنگی و زیست-محیطی و نیز شاخص دسترسی به خدمات برنامه ریزی اقدام نمود.
Zanganeh et al., 2017	رضایتمندی	سنجش میزان رضایتمندی ساکنان از کیفیت سکونتی مجتمع مسکن مهر در شهر همدان	سنجش میزان رضایتمندی ساکنان از کیفیت محیط سکونتی در دو بخش کلان (محیط شهری) و خرد (محیط مسکونی) مسکن مهر مشاغل آزاد شهر همدان	توصیفی - تحلیلی	نتایج پژوهش نشان داد که رضایت از مجتمع های مسکونی بالاتر از میانگین و در سطح متوسط، رضایت از واحدهای مسکونی بالاتر از میانگین و در سطح تقریباً متوسط قرار داشت؛ اما مردم از کیفیت خدمات و تسهیلات فضای باز محیط سکونتی و دسترسی و نزدیکی به مراکز شهری تقریباً ناراضی بودند.
Azemati et al., 2017	رضایتمندی	جایگاه نیازهای بنیادین انسان در سیر تحولات مسکن	بررسی میزان توجه به نیازهای بنیادین انسان بر اساس اصول مطرح	توصیفی - تحلیلی	یافته های تحقیق نشان داد که در این مسیر جهت استخراج روند تغییرات الگوی مسکن شهر، خانه های شهر اردبیل به سه دوره سنتی، سنتی- معاصر و معاصر، تقسیم شد. نتایج

به دست آمده حاکی از وجود اختلاف معنادار در میزان پاسخ‌گویی الگوهای مسکن به نیازهای اساسی افراد و کاهش حس تعلق و کیفیت زندگی در طی دوره‌های زمانی بوده است.		شده توسط آبراهام مازلو در دوره‌های متفاوت معماری	(مطالعه موردی: شهر اردبیل مبتنی بر پیشینه تاریخی)	
نتایج پژوهش نشان داد که الگوهای کیفیت سکونت در مناطق مختلف متفاوت بود. بنابراین باید سیاست‌ها و استراتژی‌های مناسب جهت بهبود کیفیت سکونت در مناطق مختلف اتخاذ شود.	توصیفی - تحلیلی	ارزیابی الگوهای کیفیت سکونت با در نظر گرفتن شرایط عصر حاضر	ارزیابی الگوهای کیفیت سکونت در نیجریه؛ مورد پژوهی: شهر اوسوجیبو	Jiboye (2009)
یافته‌های تحقیق نشان داد که متغیرهای هم-شکلی (تشابه) در برپایی مسکن و جغرافیایی/اقلیمی به عنوان عوامل مستقل به طور مستقیم و متغیرهای اقتصادی/معیشتی، هنجار مقیاس و تناسبات و فرهنگی/سنتی به طور غیر مستقیم و به عنوان عوامل میانجی بر هنجار شکل‌یابی مسکن روستایی اقلیم سرد و کوهستانی استان اردبیل تأثیر دارند. بالاترین متغیرهای پیش‌بینی را اقتصادی/معیشتی، مقیاس/تناسبات و هم‌شکلی (تشابه) در برپایی مسکن معرفی کرده است.	علی - همبستگی به صورت پیمایشی	بررسی نقش هنجارها بر شکل‌یابی مسکن روستایی در حوزه اقلیمی سرد و کوهستانی استان اردبیل در قالب مدل علی	مدل‌یابی هنجار شکل‌یابی مسکن روستایی اقلیم سرد و کوهستانی استان اردبیل	Feridonzadeh, et al., (2019)
مقایسه تطبیقی الگوی فضایی مسکن شهری مبتنی بر پیشینه تاریخی و اجتماعی شهر (مطالعه موردی: شهر اردبیل)	پژوهش کمی - کیفی، روش تحقیق تاریخی و پیمایشی و نیز برداشت میدانی از 36 نمونه خانه	بررسی الگوهای مسکن و تحولات آن در گذر زمان با در نظر گرفتن عوامل اجتماعی مؤثر	مقایسه تطبیقی الگوی فضایی مسکن شهری مبتنی بر پیشینه تاریخی و اجتماعی شهر (مطالعه موردی: شهر اردبیل)	Azemati et al., 2017
نتایج پژوهش نشان داد که باید ارتباط میان معماری و طراحی شهری بهبود یابد و همچنین ماهیت، معنا و اهمیت نسبی عوامل محیطی و نیز روابط بین آنها باید درک شود. همچنین در این مقاله بر لزوم باز تعریف اصول و روش‌های معماری زمینه‌گرا و نیز نقش طراح تأکید شده است.	توصیفی - تطبیقی	بررسی و ارزیابی تئوری‌ها، روش‌ها و برنامه‌های موجود در زمینه معماری زمینه‌گرا	معماری زمینه‌گرا (تئوری‌ها، روش‌ها و برنامه‌ها)	Lawrence (1993)
نتایج پژوهش نشان داد که، معماری زمینه‌گرا بر توجه به ارتباط با محیط اطراف تأکید دارد. بنابراین باید محیط (محیطی) که شیء طراحی در آن قرار دارد، مانند زمین، شهر، منطقه و... به عنوان یک ابزار طراحی مد نظر قرار بگیرد.	توصیفی - تطبیقی و مطالعات اسنادی	بررسی جامع استدلال‌ها و نظریات در رابطه با نقش زمینه و محتوا در معماری، با توجه به گفتمان قرن 20. بررسی ارتباط معماری با محیط اطراف و تأکید بر طبیعت به عنوان	بازمروری بر نقش زمینه و محتوا در معماری و طراحی	Gültekin Çizgen (2012)

منبع اطلاعات مهم در معماری، ارائه روش‌های طراحی در این خصوص		
تجزیه و تحلیل معماری زمینه‌گرا و تأثیر آن بر ساختار مجتمع های مسکونی؛ مورد پژوهی: محله در دشت شهر اصفهان	تعیین ویژگی‌های معماری زمینه‌گرا و نیز شناخت و تحلیل ویژگی‌های مجتمع های مسکونی محله سردشت اصفهان و انطباق آن با معماری معاصر	نتایج پژوهش نشان داد که مؤلفه‌های معماری زمینه‌گرا یکی از عناصر اصلی و مورد توجه معماران عصر حاضر در بافت‌های سنتی و به- ویژه محدوده مورد مطالعه است.
برنامه‌هایی برای معماری مبتنی بر محتوا و زمینه در طراحی مجتمع‌های مسکونی و مجتمع‌های گردشگری؛ مورد پژوهی: غار علی‌صدر همدان	سازمان‌دهی اصول و روش‌های خلق آثار معماری مبتنی بر زمینه در نواحی درمانی، صنعتی، مسکونی و گردشگری.	نتایج پژوهش نشان داد که هر مجتمع (مسکونی و گردشگری) نیازهای خاص خود را دارد که باید در ابتدای برنامه‌ریزی کاملاً مورد بررسی قرار گیرد و پس از این بررسی‌ها، نیازها و الزامات و جزئیات طراحی مشخص می‌شود.

شهر و هم نمایشگر اصالت فرهنگی و ارزشی آن شهر یا منطقه باشند (Imani, 1394). یکی از اهداف اساسی توجه به زمینه و به عبارتی زمینه‌گرایی، مشارکت مردم در فرآیند طراحی است، به نحوی که در مراحل مختلف می‌توان افرادی خارج از محدوده طراحان را به روند طراحی دعوت نمود و از ارزیابی افراد در دستیابی به فرم نهایی بهره جست. این تعامل نه تنها در نتیجه نهایی طراحی مؤثر است، بلکه به دلیل ارتباط عمیقتر با نیازهای واقعی مردم یک منطقه، به خوبی قادر است در است‌خواسته‌های یک معماری زمینه‌گرا موفق عمل کند (Ganji Khyberi et al., 2015). در معماری، زمینه خود می‌تواند، منشأ الهام برای طراحی باشد. به این منظور چند پیشنهاد ارائه کرده‌اند: اول به طور کامل از نقش مایه‌های موجود تقلید شود؛ دوم اشکال اصلی مشابه هم را در نظر گیرند و آرایش آنها را تجدید کنند؛ و سوم اشکال جدیدی بسازند که مشابه تأثیر بصری بنای قدی است (Tugnutt, 1987).

طراحی ساختمان سازگار با زمینه، در هر دوره‌ای نیازمند خلاقیت، استنادی و استفاده خردمندانه از مهارت طراح بوده است. این امر هرگز بر تقلید صرف متکی نبوده است (Brolin, 2007). زیرا ورای عناصر و اجزاء شهری که کنار هم قرار می‌گیرند، چیز دیگری وجود دارد و آن ارتباط است. مجموعه باید علی‌رغم داشتن پیچیدگی دارای نظم باشد که به جای اینکه به آشفتگی بصری روانی بینجامد، به وحدت و آرامش بصری منتهی شود (Brolin, 2004) در جدول (2) انواع دیدگاه‌های نظریه‌پردازان در رابطه با زمینه‌گرایی بیان می‌شود.

معماری تعامل‌گرا با زمینه، کالبد و معنای خود را از تعامل بین زبان معماری و عنصر بافت پیرامون دریافت می‌کند. از این رو در فرآیند طراحی پروژه‌های معماری و شهرسازی باید به نحوی از مؤلفه‌های زمینه بهره گرفت که با به نمایش گذاشتن هویت خاص آن شهر یا منطقه، هم نشانگر ساختار مطلوب و با کیفیت برای

جدول 2- دیدگاه‌های زمینه‌گرایی
Tab. 2 Conceptualism Viewpoint

دیدگاه	نظریه پردازان
زمینه‌گرایی به معنای خلق برخی ویژگی‌های مشترک برای تعدادی از اشیاء از جمله ساختمان‌های موجود در یک محیط است، این امر سبب ایجاد یک کل واحد و منسجم می‌شود.	Charles Willard Moore, 1974
در زمینه‌گرایی برقراری ارتباط میان ساختمان‌ها اهمیت بسیار ویژه‌ای دارد. به عبارت دیگر ساختمان‌ها باید چنان به نظر برسند که گویی چون موجود زنده با یکدیگر در تعامل هستند.	Le Corbusier, 1970
لازم است که ساختمان‌ها به عنوان بخشی از جامع فضایی با یکدیگر ارتباط برقرار نموده و زمینه‌گرایی را در یک مقیاس فضایی گسترده‌تر به نمایش بگذارند.	Kahn, 1977
درست همان‌طور که یک ساختمان می‌تواند به عنوان یک کل با اجزاء خود هماهنگی و ارتباط داشته باشد، به طور مشابه لازم است دو ساختمان با هم و با محیطی که در آن قرار گرفته‌اند، مرتبط باشند.	Capon, 1999
از آنجایی که ساختمان‌ها الفا کهنه تصویر ذهنی و حس مکان هستند، باید به هماهنگی آنها با شکل زمین، توپوگرافی، منظره و ارتباط آن با سایر اجزای محیط توجه شود.	Antoinades, 1992
زمینه‌گرایی به معنای توجه به تمام اجزای موجود در زمینه ساختمان است، به عبارت دیگر هیچ یک از جزئیات موجود در زمینه نباید نادیده انگاشته شود، زیرا نمایانگر هویت بافت است.	
وجود عنصر وحدت در میان جزئیات موجود در محیط لازمه زمینه‌گرایی است اما باید توجه شود که هیچ یک از جزئیات نباید پررنگ‌تر از سایر جزئیات جلوه نماید.	
از جمله عوامل بسیار مؤثر در زمینه‌گرایی حفظ عناصر معماری سنتی، ارتباط میان ساختارهای تازه با محیط اطراف آنها و توجه به هویت فرهنگی ساکنان است.	Erskine, 1900
لذت بردن از ساختمان‌های تکی ممکن نیست اگر به یک محیط مناسب که تصویری منسجم را تشکیل می‌دهد، تعلق نداشته باشند. بنابراین رعایت اصول زمینه‌گرایی و لزوماً وحدت با زمینه در معماری بسیار حائز اهمیت است.	Clough Williams- Ellis, 2004
معماری و زمینه‌گرایی هستند، آنها به طور حیاتی به هم مرتبط هستند. در حقیقت ارتباط میان عوامل شکل دهنده یک ساختمان از طریق قرارگیری آنها در محیطی مانوس و صمیمی شکل می‌گیرد و بنابراین ارتباط با زمینه بسیار حائز اهمیت است.	Thomas and Garnham, 2009
ساختمان‌ها نباید صرفاً با ساختمان‌های مجاور در طول خیابان خود ارتباط زمینه‌ای داشته باشند، بلکه باید شامل ارتباط زمینه‌ای گسترده‌تری به لحاظ بصری و فرهنگی باشند. به عبارت دیگر ساختمان‌ها باید در مقیاس گسترده‌ای زمینه‌گرا باشند.	Bonta, 1979
راز کل طراحی مبتنی بر زمینه‌گرایی، قرار دادن آگاهانه یک ساختمان در ارتباط با جامعه موجود است.	Wetzel, 2010

دیویس² باور دارد که طراحی در محیط تاریخی می‌تواند با بیش از یک رویکرد انجام شود، او رویکردهای بین دو درجه انتهایی را به پنج دسته تقسیم می‌کند: رویکرد ساختگی، رویکرد سنتی، رویکرد دقیق یا حساس، رویکرد معاصر، و رویکرد خودبین و متکبرانه (Sotoudeh and Wan Abdullah, 2012). این تقسیم‌بندی از رویکرد ساختگی با تقلید از عوامل ظاهری و نظم موجود به منظور هماهنگی با زمینه و محیط اطراف شروع و تا حد رویکرد خودبین و متکبرانه بدون توجه و اهمیت به زمینه تاریخی طبقه‌بندی شده است.

گروت³، نظریه‌پردازی که دیدگاه‌های بسیاری را درباره طراحی زمینه‌گرا مطرح کرد و معیارهای مشابهی را برای اتحادیه حفاظت (2007) پدید آورد. اتحادیه حفاظت⁴ (2007) راهبردهای روبرویی با زمینه را به شیوه‌های مشابه

بنابراین می‌توان گفت که طرح با رویکرد زمینه‌گرا نباید به طور کامل تاریخ‌گرا یا فرهنگ‌گرا یا به طور کامل بومی باشد. مفهوم‌گرایی، برخلاف چشم‌انداز محافظه‌کار، یک نوآوری کامل است و در یک نگاه شامل تنوعی از زمینه‌گرایی بوده و از سنت گرای تاریخی پیشین و ارجاعات نمادین مدرن و حتی تقلید از زمینه به دور است (Uraz, et al., 2010). باید زمینه را نه به عنوان عاملی ایستا در زمان، بلکه بایستی به عنوان عاملی پویا و متغیر و سیال در نظر گرفت. بدین جهت نمی‌توان مبنای معماری را که متن نام دارد، در زمینه‌ای متغیر و سیال و در حال تحرک، به صورت ایستا طراحی نمود (Imani 1394).

رویکردها و روش‌های مختلفی برای زمینه‌گرایی معماری مطرح شده است که در ادامه بیان می‌شود: میشل

تعریف کرده و بر دستیابی به آنان از طریق چهار رویکرد متفاوت تأکید می‌کند: رویکرد تکرار یا کپی تحت‌اللفظی، ابداع در چارچوب یک سبک، نگرش انتزاعی، تقابل عمدی. این رویکرد نیز مانند رویکرد دیویس از تکرار و کپی از زمینه شروع شده و تا رویکرد تقابل عمدی یعنی تناقض با زمینه پیش می‌رود. با بررسی روش‌های طراحی زمینه‌گرا بین راهبردهای فوق می‌توان تشابهات و تطابق بین رویکردهای آن‌ها پیدا کرد: انطباق رویکرد ساختگی دیویس با رویکرد تکرار تحت‌اللفظی اتحادیه حفاظت؛ انطباق رویکرد سنتی و رویکرد دقیق یا حساس دیویس با رویکرد ابداع در چارچوب سبک اتحادیه حفاظت؛ انطباق رویکرد معاصر دیویس با رویکرد نگرش انتزاعی اتحادیه حفاظت؛ انطباق رویکرد خودبین و متکبرانه دیویس با رویکرد تقابل عمدی اتحادیه حفاظت.

رویکردهای زمینه‌گرایی با دو دیدگاه غالب (Tulayi, 2001) و کپن⁵ ارائه شده است. دیدگاه تولایی شامل چهار زمینه کالبدی، تاریخی، اجتماعی- فرهنگی و زمینه طبیعی است. دیدگاه کپن به سه زمینه فرمی، زمینه بصری و زمینه انسانی تقسیم شده است. با بررسی این دو دیدگاه می‌توان تشابهاتی را بین زمینه‌های ذکر شده ارائه داد: انطباق زمینه انسانی کپن با زمینه اجتماعی- فرهنگی تولایی؛ انطباق زمینه بصری کپن با زمینه کالبدی تولایی؛ انطباق زمینه فرمی کپن با زمینه تاریخی و طبیعی تولایی. در تقسیم‌بندی کپن، زمینه فرمی از زمینه بصری کاملاً متمایز نیست و وجه اشتراک‌هایی بین این دو زمینه دیده می‌شود. از سویی اطلاعات مربوط به داده‌های اقلیمی و زیست‌محیطی بهتر است در زمینه دیگری غیر از زمینه فرمی طبقه بندی شود. در جدول (3) روش‌ها و رویکردهای زمینه‌گرایی در معماری نشان داده می‌شود. لذا با بررسی دیدگاه‌های فوق، تقسیم بندی دیدگاه تولایی به عنوان زمینه‌های مورد استفاده در تحقیق حاضر قرار گرفت. بنابراین در ادامه شاخص‌های هر چهار زمینه به همراه منابع و استنادات ارائه می‌شود:

زمینه کالبدی: ستوده⁶ نیز مؤلفه‌هایی که ساختمان را با محیط اطراف یا با ساختمان‌های مجاور هماهنگ می‌کند، به صورت زیر مشخص نموده است: ارتفاع، نما،

حجم، مقیاس و نسبت، مواد و مصالح و رنگ، تزیینات نما. با این حال، استفاده از این شاخص‌ها، به ویژه در مناطقی که به دنبال حفظ میراث فرهنگی هستند، اغلب توسط مقامات محلی و مرکزی و اعضای نظارتی انجام می‌شود (Sotoudeh and Wan Abdullah, 2012). همچنین کریر در تکوین شکل‌شناسی شهری و گونه‌شناسی فضا به منظور به ضابطه درآوردن پروژه‌های معماری نقشی مؤثر داشته است. نتیجه کار او استخراج اصولی است که در آن نظام فضای شهری به هم پیوسته اما متنوع، با حفظ مقیاس انسانی در ارتفاع بناها، نماهای موزون و ایجاد شکلی معنادار و تعریف شده لحاظ می‌شود. زمینه کالبدی شامل شش شاخص فرم، شکل، مقیاس و تناسبات بناها؛ جزئیات مصالح، بافت، رنگها و هندسه بناها؛ دسترسی‌ها، جهت‌گیری و چشم‌اندازها؛ بافت شهری از نظر تراکم بناها، خیابانها و پیاده‌روها؛ خط آسمان؛ و خوانایی فضاهاست (Soosani, 2013).

زمینه تاریخی: ساختار جدید در یک محیط تاریخی همیشه چالش برانگیز است. برای برخورد با این قضیه دو روش وجود دارد که یک روش، جدا ساختن ساختار جدید از ساختار قدیمی، مصالح و یا روش‌های قدیمی احداث سازه وجود دارد و روش دیگر محافظت از وضع موجود و صرف هزینه‌های زیاد جهت هماهنگ سازی با زمینه است. این دو روش سال‌های زیادی مورد استفاده قرار می‌گرفته است؛ و هر کدام در زمان‌های متفاوت ترجیح داده شده است (Sotoudeh and Wan Abdullah, 2012). زمینه تاریخی شامل پنج شاخص بهره‌گیری از اصول معماری گذشته متناسب با منطقه؛ هویت، ویژگی منحصر به فرد و خاطرات جمعی؛ حفظ اصالت بومی و رنگ تعلق؛ توجه به بناها و آثار تاریخی پیرامون؛ و نظام فضای شهری بهم پیوسته است.

زمینه فرهنگی- اجتماعی: به گفته راپاپورت سازمان‌دهی محیط مصنوع، سازماندهی معنی نیز هست که در آن ویژگی‌های کالبدی نظیر مصالح، رنگ، بلندی، اندازه و مقیاس، خاصیت ارتباطی و نمادین دارد. عناصر کالبدی در محیط معنای متفاوت دارند و این معانی به طور نظام یافته‌ای به فرهنگ پیوند خورده‌اند.

جدول 3- انواع روش‌ها و رویکردهای زمینه‌گرایی در معماری

Tab. 3 Types of methods and approaches of conceptualism in architecture

زمینه‌گرایی کالبدی	اجزا شکل شهر به تنهایی ارزیابی و مطالعه نمی‌شود، بلکه در زمینه محیطی وسیع‌تر قرار می‌گیرد. یک اثر معماری با نظام بزرگتر شهری مرتبط است و در سلسله مراتبی از مجموعه‌ها قرار دارد.	
زمینه‌گرایی تاریخی	گذشته رهنمودهایی واقعی برای شهرنشینی معاصر دارد. هنگامی که ارتباط یک جامعه با تاریخ و گذشته خود قطع می‌گردد، تمام آثار نسل گذشته به عنوان تلاش‌های بیپوده انگاشته می‌شود.	دیدگاه اول (تولایی)
زمینه‌گرایی اجتماعی- فرهنگی	مردم به کمک فرهنگ یعنی مجموعه ارزش‌ها، باورها، جهان‌بینی و نظام‌های نمادی مشترک به محیط خود معنی می‌دهند، بحث آنها بیشتر بر روی معنی به جای قواعد شکلی استوار است.	
زمینه‌گرایی طبیعی	معماری معاصر برخلاف معماری سنتی توانایی هماهنگی با اقلیم پیرامون خود را ندارد و این ناهماهنگی مشکلات زیست‌محیطی فراوانی را رقم زده است. در صورت آگاهی به امکانات محیط زیست خود می‌توان از تخریب آنها جلوگیری کرد.	رویکردهای زمینه‌گرایی در معماری
زمینه فرمی	توجه به تصاویر و مناظر شهری و غیر شهری در رابطه با محل و محیط اطراف ساختمان؛ شامل داده‌هایی وابسته به فاکتورهای فیزیکی ساختمان، داده‌های اقلیمی و زیست‌محیطی، ویژگی‌های محلی و خصوصیات توپوگرافی است.	دیدگاه دوم (Copen)
زمینه بصری	بر داده‌های بصری که عموماً بر هماهنگی، هارمونی و وحدت فضایی توجه دارد، شامل داده‌های وابسته به اندازه، مقیاس، ریتم، توده، رنگ‌بندی و نوع مصالح مصرفی تأکید دارد.	
زمینه انسانی	سنن فرهنگی از قبیل اطلاعات درباره تزیینات و دکوراسیون، اجتماع و عواملی که در بازسازی حس نوستالژی و انتزاع فضا در موضوع انسانی مؤثرند.	
تکرار یا کپی تحت اللفظی	به شیوه‌ای مشابه با رویکرد «ساختگی»، این رویکرد تلاش می‌کند محیط اطراف را تا حد ممکن کپی کند و تلاش می‌کند که هر گونه تمایز را به حداقل برساند.	دیدگاه سوم (اتحادیه حفاظت)
ابداع در چارچوب یک سبک	در این راهبرد، هدف استفاده از روابط مشابه یا نزدیک، بدون کپی و تقلید صرف از محیط اطراف است تا انسجام موجود در زبان معماری زمینه حفظ شود. در این رویکرد، اغلب تمایزهای کوچک با زمینه، مثبت ارزیابی می‌شوند.	
نگرش انتزاعی	متفاوت با رویکرد تقلیدی است. این رویکرد ممکن است تمایزات بصری و ترکیبی-انتزاعی ایجاد کند. در حالی که نتایج پژوهش‌ها نشان می‌دهد که طراحی یک فرایند دشواری است و نیاز به استعداد هنری دارد.	
تقابل عمدی	این رویکرد به طور آگاهانه نگرشی متناقض نسبت به زمینه دارد و می‌توان گفت این رویکرد طراحی خطرناک است، زیرا ممکن است، کاراکتر زمینه را در معرض خطر قرار دهد. بعضی اوقات هم با ایده‌هایی آزاد و مستقل، در شکل دادن به وحدت موفق است.	روش‌های زمینه‌گرایی در طراحی معماری
ساختگی	طراحی می‌تواند از طریق تقلید از عوامل ظاهری و نظم موجود، به هماهنگی با زمینه و محیط اطراف دست یابد.	
سنتی	به مانند رویکرد «ساختگی»، رویکردی است که بیشتر مطرح شده است. این رویکرد که تحت عنوان «بومی مدرن»، پدید آمد، نقل قول‌هایی از گذشته است که در زمان معاصر به کار می‌رود.	
دقیق و حساس	این رویکرد نگرش متعادل‌تری نسبت به محیط زیست دارد و بیشترین احترام به زمینه تاریخی را در آثار خود دارد.	دیدگاه دوم (Davies)
معاصر	طراحی با زبان معاصر است و درحالی که بر زمان حال تأکید می‌کند، از گذشته نیز الهام می‌گیرد و به زمینه تاریخی توجه دارد. رویکردی است که در زمان معاصر پذیرفته شده است.	
خودبین و متکبرانه	این رویکرد بسیار سرکش است و برای زمینه تاریخی هیچ اهمیتی قائل نیست. از دیدگاه زمینه‌گرایی، پذیرش مشروط این رویکرد دشوار و خطرناک است. به طوری که حتی یک طراح با استعداد هم از طریق این رویکرد موفق نخواهد بود.	

زمینه فرهنگی- اجتماعی شامل شش شاخص انطباق با ارزش‌ها و باورهای جامعه؛ نظام‌های نمادی و اهداف مشترک؛ هماهنگی در معنی و کالبد بناها (Tulayi, 2001)؛ ایجاد صمیمیت، سرزندگی و جذابیت در فضاها؛ توجه به شیوه زندگی و ارتباط متقابل آن با سازمان فضایی (Rapoport, 1977)؛ و انطباق با مذهب و ارزش‌های ایرانی- اسلامی است.

زمینه طبیعی: درک محیط به وضوح مراحل طراحی، از جمله توجه به شرایط آب‌وهوایی، احترام به طبیعت، جهت‌رگرایی نسبت به خورشید و چگونگی قرارگیری ساختمان بستگی دارد. برای این منظور توجه به زمینه طبیعی ضروری به نظر می‌رسد (Mahdavi, 2009). زمینه طبیعی شامل دو شاخص انطباق با شرایط اقلیمی (جهت آفتاب، عوارض زمین، میزان دما و آب و هوا)؛ و احترام به طبیعت و حفاظت از محیط زیست (Tulayi, 2001) است.

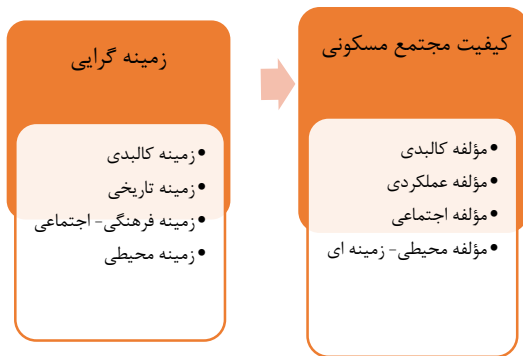
1-4-2- کیفیت محیط در مجتمع مسکونی

«کیفیت» به معنای کاملاً واضح برای وصف «درجه کمال»⁷ اشیاء و پدیده‌ها به کار می‌رود (Golkar, 2000). اماکن متفاوت، کیفیت‌های متفاوتی نیز دارند و نیازهای متنوعی را برآورده می‌سازند. تمامی مکان‌ها، توانایی است بیش از یک نیاز را دارند؛ البته هیچ ساختمان یا فضایی نیست که نیاز همه افراد را به طور کامل برآورده سازد (Brady et al., 2016). علاوه بر این، نیز ثابت شده است که بین کیفیت مسکن و سلامت جسمی و روانی یک فرد ارتباط قابل توجهی وجود دارد (Gilbertson, 2008). از آنجایی که مسکن یکی از نیازهای اساسی انسان است، تأثیر عمیقی بر سلامت، نگرش اجتماعی و بهره‌وری اقتصادی فرد دارد (Gilbertson, 2008)؛ (Jiboye, 2009). کیفیت محیط سکونت، که اساساً یک عنصر مهم سلامتی است، بر رفاه مردم، بهره‌وری و کیفیت زندگی آنها تأثیر می‌گذارد (Ebong, 1983). کیفیت محیط یک مفهوم چندبعدی است که با مفاهیمی همچون: کیفیت زندگی، کیفیت مکان، ادراک و رضایت شهروندی و قابلیت زندگی اشتراکاتی دارد؛ به طوری که در بیشتر موارد به عنوان معانی مشابه در نظر گرفته می‌شود (Van Kamp, 2003: 6).

کیفیت محیط سکونت شهری معمولاً از طریق شاخص‌های ذهنی حاصل از پیمایش و ارزیابی ادراکات و رضایت شهروندان از زندگی شهری و محیط سکونتی آنان؛ یا با استفاده از شاخص‌های عینی حاصل از داده‌های ثانویه، اندازه‌گیری می‌شود؛ تا بدین وسیله سنجشی سیستماتیک در خصوص میزان رضایتمندی و بهره‌مندی شهروندان از ویژگی‌های محیطی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی محیط سکونت به دست آید (Barati and Kakavand, 2013). وابستگی به طبیعت با فعالیت بدنی، سلامت و رفاه ذهنی ارتباط مثبت دارد (Puhakka et al., 2018: 1). در زمینه ساختمان‌های مسکونی، پاتینو و سیگل⁸ در میان 49 مقاله، شرایط کیفیت محیط داخلی در مسکن اجتماعی را بررسی کردند و بر غلظت آلاینده‌های هوا و آسایش حرارتی همراه با اثرات آن بر سلامتی تأکید کردند (Diaz, 2018: 232). عامل کلیدی برای دستیابی به محیط‌های سالم در ساختمان‌های مسکونی، ارائه کیفیت محیط داخلی با توجه به پذیرش اشخاص آن بر اساس سطح پارامترهای فیزیکی است که به کیفیت محیط داخلی کمک می‌کند (Marino and Yguana, 2018: 2).

سنجش رضایتمندی سکونتی بعنوان یکی از شاخص‌های کیفیت محیط سکونتی از جمله مباحث اصلی و مورد توجه پژوهشگران در مطالعات شهری است (Cao, 2016: 76؛ Lin and Li, 2017: 27). ادبیات رضایتمندی مسکونی در مطالعات اروپایی و آمریکایی در جهات مختلف توسعه یافته است، قبلاً بیشتر بر عوامل فردی همچون تفاوت‌های وضعیت اجاره و مالکیت متمرکز شده بود، اما بعدها به عوامل جنسیت، قومیت و اختلاف سن نیز توجه کردند (Pelín Sarioglu-Erdogdu, 2015). ادبیات رضایتمندی بر مبنای عامل سن بیشتر بر قشر سالمندان متمرکز شده است، بدین دلیل که در معرض تغییرات جنبه‌های فیزیکی، عملکردی و اجتماعی محیط زندگی خود قرار دارند و بیشتر از این عوامل بازنشستگی و تحرک کمتر نیز دخالت دارد (Zhang and Zhang, 2017). از سوی دیگر، ساکنان جوانتر - به طور کلی با تحرک بیشتر - کمتر به محل اقامتشان وابسته

بنابراین با توجه به مطالعات صورت گرفته در دو موضوع رضایتمندی از کیفیت محیط مسکونی و موضوع زمینه-گرایی در تحقیق حاضر از مدل بنیتو (2006) برای سنجش کیفیت محیط مسکونی و از دیدگاه تولایی به عنوان مدل پایه برای سنجش زمینه گرای استفاده شده است. طبق مدل بنیتو مؤلفه‌های کیفیت محیط مسکونی شامل چهار مؤلفه کالبدی، عملکردی، اجتماعی و کیفیت محیطی- زمینه‌ای است. مؤلفه‌های زمینه‌گرایی نیز شامل چهار زمینه کالبدی، زمینه اجتماعی- فرهنگی، زمینه تاریخی و زمینه محیطی است. در شکل (1) مدل مفهومی تحقیق نشان داده شده است.

شکل 1-مدل مفهومی تحقیق
Fig. 1-Research conceptual model

2- روش تحقیق

تحقیق حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های زمینه‌گرایی مؤثر بر ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی شهر اردبیل انجام شده است. اطلاعات با استفاده از روش اسنادی (تکیه بر منابع کتابخانه‌ای) و پیمایشی (تکمیل پرسشنامه) جمع‌آوری شد. پرسشنامه شامل ابعاد مختلف متغیرهای تحقیق (مؤلفه‌های زمینه‌گرایی و مؤلفه‌های کیفیت مجتمع‌های مسکونی) است که جهت ارزیابی نظرات ساکنین مجتمع‌های مسکونی در بافت جدید و مرکزی شهر اردبیل انجام گرفته است. در پژوهش حاضر، چهار مؤلفه اصلی زمینه‌گرایی یعنی زمینه کالبدی، زمینه اجتماعی- فرهنگی، زمینه تاریخی و زمینه طبیعی به عنوان متغیرهای مستقل و کیفیت مجتمع مسکونی به عنوان متغیرهای وابسته و عوامل فردی جنسیت، گروه‌های سنی، و وضعیت تحصیلات و

هستند (Ning and Chen, 2016). بنابراین اغلب مطالعات در مورد رضایتمندی مسکونی بیشتر بر روی پیش‌بینی-کننده‌های «ایستا» تمرکز کرده‌اند (Krūmiņš et al., 2018: 2).

به‌طور کلی ادبیات کیفیت محیطی، سه جنبه اصلی ارزیابی محیط را نشان می‌دهد (Canter, 1983; Amerigo, 2002) شامل: فضایی (نمودهای معماری و برنامه‌ریزی شهری)، انسانی (نمودهای روابط اجتماعی) و عملکردی (خدمات و تسهیلات). استوکولز⁹ عبارت جدید «متغیر زمینه‌ای» را به جنبه‌های فوق اضافه کرد تا اعتبار محتوای شاخص را با ایجاد شاخص‌های جدید و اصلاح شاخص‌های قبلی به منظور اصلاح نقص‌های موجود در روش‌شناسی نسخه‌های قبلی افزایش دهد (Stokols, 1992). سپس پژوهش‌های تجربی جدیدتر همچون پژوهش‌های «بنیتو¹⁰» (2006) و «آیلو¹¹» (2010) بعد چهارم دیگری شامل متغیرهای زمینه‌ای همچون نحوه زندگی، جمعیت و نگهداری را به الگوی کانتر اضافه نمودند که در تحقیق حاضر نیز مدل به‌کار رفته مربوط به کیفیت محیط، مدل بنیتو و همکاران (2006) است. این مجموعه از شاخص‌ها پس از بررسی ادبیات مربوطه و نیز انجام مصاحبه‌های نیمه ساختاری، به دست آمده که شامل 11 شاخص است که از این میان شاخص‌های مرتبط با کیفیت محیط سکونت در چهار دسته سازمان‌دهی شده‌اند: ویژگی‌های معماری و برنامه‌ریزی، ویژگی‌های اجتماعی و ارتباطی، ویژگی‌های عملکردی و در نهایت ویژگی‌های زمینه‌گرایی. به طور کلی، ابعاد ویژگی‌های معماری و برنامه‌ریزی شهری شامل سازمان‌دهی دسترسی‌ها، جاده‌ها و مناطق سبز؛ ابعاد ویژگی‌های اجتماعی-ارتباطی به ویژگی‌های اجتماعی و ارتباطی افراد و به‌ویژه ساکنین اشاره می‌کند و ابعاد ویژگی‌های عملکردی توسط شاخص‌های خدمات رفاهی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد که شامل خدمات تفریحی، خدمات تجاری و خدمات حمل‌ونقل است در نهایت ابعاد ویژگی‌های زمینه‌گرایی شامل شاخص‌های بهداشت محیط و نگهداری و مراقبت از محیط سکونت است (Bonaiuto, Fornara, and Bonnes, 2003, 2006).

مدت اقامت در مجتمع و شهر به عنوان عوا مل کنترل کننده در نظر گرفته شده است.

در تحقیق حاضر از مدل بنیتو (2006) برای سنجش کیفیت محیط مسکونی و از دیدگاه تولایی به عنوان مدل پایه برای سنجش زمینه گرایی استفاده شده است. طبق مدل بنیتو مؤلفه های کیفیت محیط مسکونی شامل چهار مؤلفه کالبدی، عملکردی، اجتماعی و زمینه ای است. مؤلفه کالبدی شامل شاخص های زیبایی، حجم و تراکم بناها، دسترسی ها و فضای سبز است. مؤلفه عملکردی شامل خدمات رفاه اجتماعی، خدمات تجاری، خدمات تفریحی و خدمات حمل و نقل است. مؤلفه اجتماعی شامل مشارکت و شهروندی، امنیت و اجتماع پذیری است و مؤلفه زمینه ای شامل شیوه زندگی، بهداشت محیطی و هزینه های مراقبت است (Bonauto, et al., 2003). مؤلفه های زمینه گرایی نیز بر اساس دیدگاه تولایی شامل چهار زمینه کالبدی، زمینه اجتماعی- فرهنگی، زمینه تاریخی و زمینه محیطی است (Tulayi, 2001).

جامعه هدف تحقیق حاضر، ساکنین مجتمع های مسکونی اردبیل است که به روش نمونه گیری کوکران با سطح اطمینان حدود 6 درصد، تعداد 240 نفر از ساکنین مجتمع ها (هر مجتمع 30 نفر) انتخاب شدند. برای تعیین نمونه آماری، ابتدا به روش خوشه ای با مشاهده و بررسی نگارندگان، هشت مجتمع مسکونی با زمینه های مختلف به نام های مجتمع نگین سرستون (با زمینه کالبدی)، مجتمع آبروان (با زمینه کالبدی، طبیعی و تاریخی)، مجتمع منصوریه (زمینه تاریخی و طبیعی)، مجتمع مهتاب (زمینه طبیعی)، مجتمع بهساز سبلان (زمینه کالبدی، تاریخی و فرهنگی)، مجتمع نسترن (زمینه کالبدی و محیطی)، مجتمع وصال (زمینه کالبدی و طبیعی) و مجتمع آسمان (زمینه کالبدی) انتخاب شد. تحقیق حاضر به لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی- تحلیلی و به لحاظ زمانی از نوع تحقیقات مقطعی آینده نگر و به لحاظ هدف جزء تحقیقات کاربردی و به لحاظ فرایند جزء روش کمی محسوب می شود. در ابتدا مطالعه و پایلوت اولیه در قالب مقیاس پنج گزینه ای لیکرت (1-

خیلی کم، 2- کم، 3- متوسط، 4- زیاد و 5- خیلی زیاد) انجام شد.

روایی محتوای پرسشنامه ها از طریق استادان و کارشناسان، مورد تأیید قرار گرفت و برای تأیید پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. برای 23 سؤال پرسشنامه مربوط به زمینه گرایی و کیفیت مجتمع مسکونی، ضریب آلفای کرونباخ 0/889 استخراج شد که نشانه پایایی بالای سوالات پرسشنامه است. برای تجزیه و تحلیل داده های پرسشنامه از آزمون های میانگین و T تک نمونه ای و تحلیل رگرسیون چندگانه در محیط نرم افزار SPSS استفاده شده است. طبق توضیحات ذکر شده در شکل (2) مدل عملیاتی پژوهش ارائه می شود.

3- نتایج و بحث

3-1- متغیرهای جمعیت شناختی

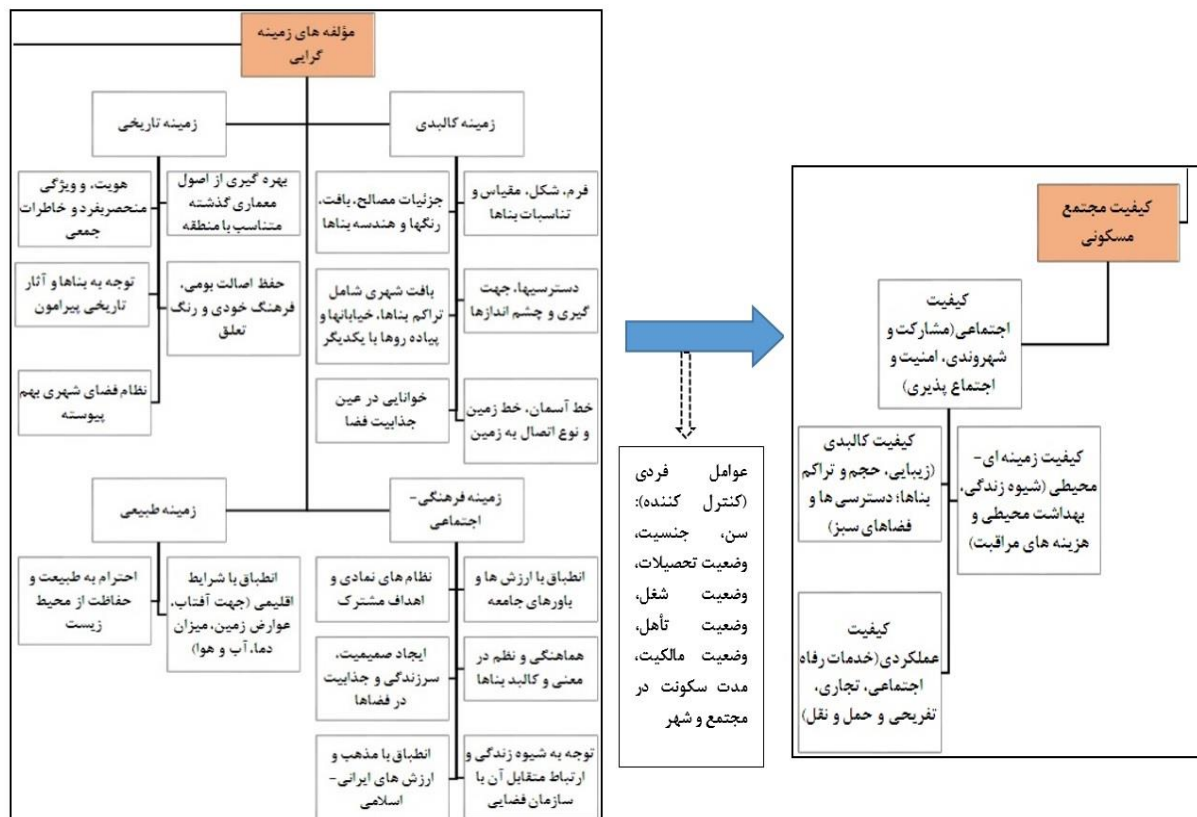
نتایج به دست آمده از عوامل فردی داده های آماری نشان می دهد که از کل پاسخ گویان هر منطقه (240 نفر کل پاسخ گویان و 30 نفر برای هر مجتمع مسکونی یعنی در کل 8 مجتمع مسکونی مشارکت داشتند) 47/9 درصد گروه مرد (یعنی 115 نفر) و 51/7 درصد گروه زن (یعنی 124 نفر) مشارکت داشتند. 31/7 درصد در گروه سنی (18-30)، 41/7 درصد در گروه سنی (31-45)، 17/9 درصد در گروه سنی (46-60) و 8/8 درصد در گروه سنی بالای 61 سال است. درباره فراوانی میزان تحصیلات شرکت کنندگان، 21/3 درصد در گروه زیر دیپلم، 25 درصد در گروه دیپلم، 14/6 درصد در گروه فوق دیپلم، 25 درصد در گروه لیسانس، 7/1 درصد در گروه فوق لیسانس، 6/3 درصد در گروه دکتری قرار دارند که بیشترین میزان مربوط به گروه تحصیلی دیپلم و لیسانس است. در مورد مدت سکونت ساکنین مجتمع ها، 70/8 درصد از پاسخ گویان در محدوده زمانی (1-5 سال)، 20 درصد در محدوده (6-10 سال) و 9/2 درصد در محدوده (11-20 سال) قرار دارند. از میان شرکت کنندگان 16/8 درصد افراد غیربومی هستند. از نظر مدت سکونت در شهر، 9/2 درصد از شرکت کنندگان در گروه (1-5 سال)، 9/6 درصد در گروه (6-10 سال)، 15/4 درصد در گروه (11-20 سال)، 20 درصد در گروه (21-30)

است (به ترتیب زمینه کالبدی < زمینه طبیعی > زمینه فرهنگی < زمینه تاریخی). بررسی میانگین‌ها از نظر پاسخ‌گویان حاکی از آن است که زمینه‌گرایی کمتر از حد متوسط قرار دارد یعنی زمینه‌گرایی در طراحی مجتمع‌های مسکونی اردبیل زیاد مورد توجه قرار نگرفته است. همان‌طور که انتظار می‌رفت در طراحی مجتمع‌های مسکونی امروزی، شاخص‌های زمینه تاریخی همچون توجه به اصول گذشته، اصالت بومی اردبیل، بناهای تاریخی و غیره مورد توجه طراحان نیست. لذا زمینه تاریخی کمترین میزان میانگین را بین ساکنان به‌خود اختصاص داده است. صرفاً در برخی مجتمع‌ها شاخص‌های زمینه کالبدی همچون شاخص‌های بافت، مصالح، فرم، دسترسی‌ها، خط آسمان و خوانایی هماهنگ با محیط پیرامون مورد توجه است و به همین دلیل زمینه کالبدی بیشترین میزان میانگین را داراست.

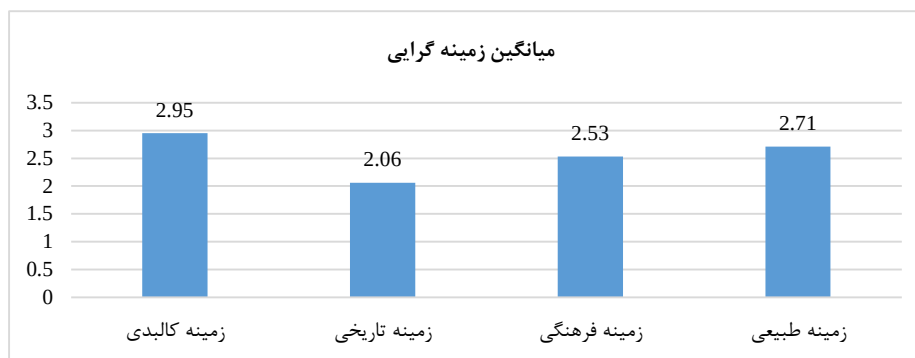
سال و 45 درصد در گروه بالای 31 سال سکونت دارند که نشان می‌دهد بیشتر مشارکت‌کنندگان مدت زمان زیادی در اردبیل ساکن هستند.

3-2- سنجش میزان زمینه‌گرایی در مجتمع‌های مسکونی اردبیل

برای سنجش میزان زمینه‌گرایی چهار مؤلفه زمینه کالبدی، زمینه تاریخی، زمینه فرهنگی و زمینه طبیعی بررسی شده است. جدول میانگین مربوط به ابعاد زمینه‌گرایی نشان می‌دهد که 2/95 میانگین مربوط به زمینه کالبدی، 2/06 میانگین مربوط به زمینه تاریخی، 2/53 میانگین مربوط به زمینه فرهنگی و 2/71 میانگین مربوط به زمینه طبیعی و در کل 2/56 میانگین مربوط به زمینه‌گرایی است. بررسی میانگین‌ها طبق شکل (3) نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مربوط به زمینه کالبدی و کمترین میزان میانگین مربوط به زمینه تاریخی

شکل 2- مدل عملیاتی تحقیق
Fig. 2 Research operational model

شکل 3- نمودار میانگین زمینه گرایی در مجتمع‌های مسکونی اردبیل
Fig. 3- Graph of the means of contextualism in Ardabil Residential Complexes

3-2-1- بررسی میزان زمینه گرایی کالبدی به تفکیک ابعاد

جدول میانگین مربوط به ابعاد زمینه کالبدی نشان می‌دهد که میزان 2/60 میانگین مربوط به زمینه کالبدی فرم، 2/73 میانگین مربوط به زمینه کالبدی مصالح، 2/84 میانگین مربوط به زمینه کالبدی دسترسی و 2/82 میانگین مربوط به زمینه کالبدی بافت شهری، 2/83 میانگین مربوط به زمینه کالبدی خط آسمان، 3/88 میانگین مربوط به زمینه کالبدی خوانایی و در کل 2/95 میانگین مربوط به زمینه گرایی کالبدی است. بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مربوط به زمینه کالبدی خوانایی و کمترین میزان میانگین مربوط به زمینه کالبدی فرم است (شکل 4). بدین معنی است که در طراحی مجتمع‌های مسکونی امروزی از میان شاخص‌های کالبدی، توجه کمتری به فرم، شکل، مقیاس و تناسبات بناها نسبت به محیط اطراف شده است. از سویی چون بیشتر مجتمع‌ها به لحاظ ارتفاع زیاد، مکان قرارگیری و رنگ و بافت و مصالح از محیط پیرامون قابل شناسایی است، برای همین شاخص خوانایی از میان شاخص‌های کالبدی بیشترین میزان میانگین را از نظر ساکنان داراست.

3-2-2- بررسی میزان زمینه گرایی تاریخی به تفکیک ابعاد

جدول میانگین مربوط به ابعاد زمینه تاریخی نشان می‌دهد که 1/95 امتیاز مربوط به میانگین شاخص اصالت بومی، 2/2 امتیاز مربوط به شاخص هویت و خاطرات جمعی، 1/75 امتیاز مربوط به میانگین انطباق با اصول

گذشته و 1/53 امتیاز مربوط به میانگین شاخص بناهای تاریخی، 2/87 امتیاز مربوط به شاخص پیوستگی فضای شهری و در کل 2/06 امتیاز مربوط به میانگین زمینه-گرایی تاریخی است. بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مربوط به شاخص پیوستگی فضای شهری، و کمترین میزان میانگین مربوط به شاخص بناهای تاریخی است (شکل 5).

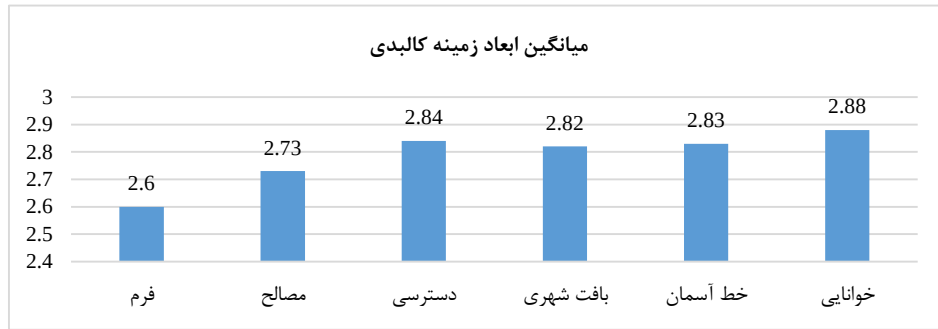
از آنجایی که بیشتر مجتمع‌های مسکونی در بافت‌های مدرن و جدید شهر ساخته می‌شوند که دور از بناهای تاریخی هستند، لذا در طراحی این مجتمع‌ها به بناهای تاریخی توجهی نمی‌شود و یافته‌های تحقیق حاضر هم همین موضوع را نشان می‌دهد. اما معمولاً به دلیل قرارگیری مجتمع‌ها در یک محدوده، از نظر پیوستگی با فضای شهری و محیط اطراف دارای بیشترین امتیاز از نظر ساکنان هستند.

3-2-3- بررسی میزان زمینه گرایی فرهنگی-اجتماعی به تفکیک ابعاد

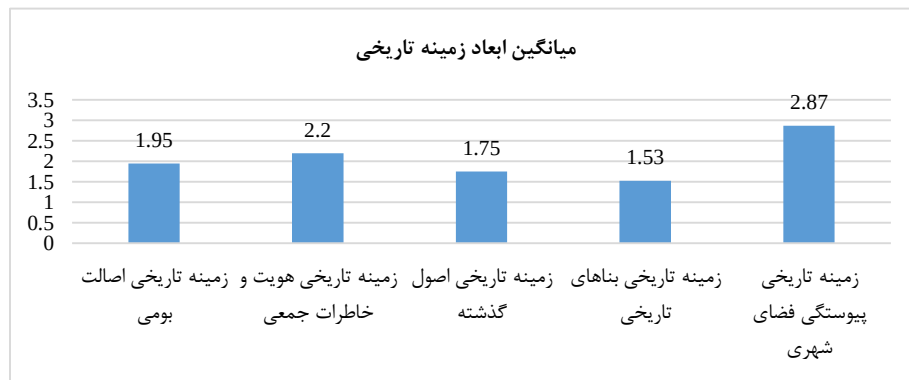
جدول میانگین مربوط به ابعاد زمینه فرهنگی-اجتماعی نشان می‌دهد که میزان میانگین مربوط به شاخص ارزش جامعه، 1/41 میانگین مربوط به شاخص نماد، 2/97 میانگین مربوط به شاخص شیوه زندگی و 2/55 میانگین مربوط به شاخص مذهب، 2/87 میانگین مربوط به شاخص صمیمیت، 3/03 میانگین مربوط به شاخص هماهنگی و در کل 2/53 امتیاز مربوط به میانگین زمینه-گرایی فرهنگی-اجتماعی است. بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مربوط به شاخص

نظام‌های نمادین و اهداف مشترک شهروندان اردبیل سازگاری زیادی ندارد و خواسته‌های ساکنان و شهروندان اردبیل مورد توجه قرار نمی‌گیرد، لذا یافته‌های فوق تأییدی بر این استدلال‌هاست.

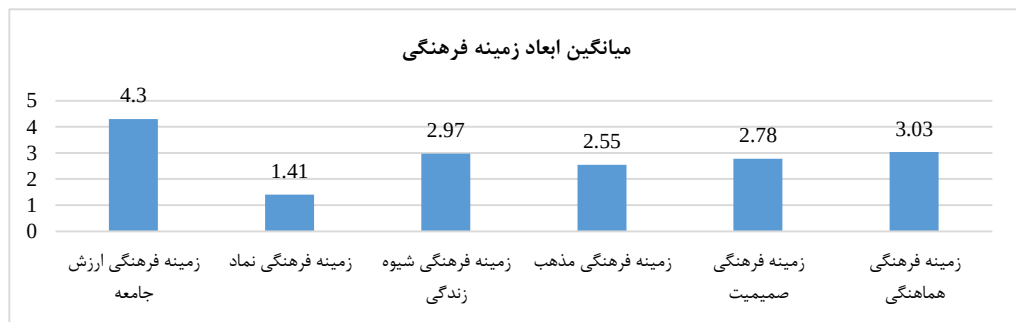
هماهنگی، و کمترین میزان میانگین مربوط به شاخص نماد است (شکل ۶). با توجه به اینکه معمولاً مجتمع‌ها در یک محیط مشخص ساخته می‌شوند از نظر هماهنگی با بافت پیرامون حائز توجه است. اما به دلیل اینکه با

شکل ۴- نمودار میانگین ابعاد زمینه کالبدی در مجتمع‌های مسکونی اردبیل
Fig. 4- Graph of the means dimensions physical context in Ardabil Residential Complexes

شکل ۵- نمودار میانگین ابعاد زمینه تاریخی در مجتمع‌های مسکونی اردبیل
Fig. 5- Graph of the means dimensions of historical context in Ardabil Residential Complexes

شکل ۶- نمودار میانگین ابعاد زمینه فرهنگی - اجتماعی در مجتمع‌های مسکونی اردبیل
Fig. 6- Graph of the means dimensions of socio-cultural context in Ardabil Residential Complexes

3-2-4- بررسی میزان زمینه‌گرایی طبیعی به تفکیک ابعاد

جدول میانگین مربوط به شاخص‌های زمینه طبیعی نشان می‌دهد که میزان 3/08 میانگین مربوط به شاخص انطباق با شرایط اقلیمی، 2/36 میانگین مربوط به شاخص احترام به طبیعت و محیط زیست، و در کل 2/71 امتیاز مربوط به میانگین زمینه‌گرایی طبیعی است. بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مربوط به شاخص انطباق با شرایط اقلیمی، و کمترین میزان میانگین مربوط به شاخص احترام به طبیعت و محیط زیست است.

3-3- بررسی میزان کیفیت در مجتمع‌های مسکونی اردبیل

جدول میانگین مربوط به مؤلفه‌های کیفیت مجتمع‌های مسکونی نشان می‌دهد که 3/1 میانگین مربوط به مؤلفه کالبدی، 3/32 میانگین مربوط به مؤلفه عملکردی، 3/59 میانگین مربوط به مؤلفه اجتماعی و 3/22 میانگین مربوط به مؤلفه زمینه ای و در کل 3/30 میانگین مربوط به کیفیت مجتمع‌های مسکونی است. بررسی میانگین‌ها نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مربوط به مؤلفه اجتماعی و کمترین میزان میانگین مربوط به مؤلفه کالبدی است (شکل 7).

در طراحی مجتمع‌های مسکونی مخصوصاً به دلیل فضای باز گسترده‌ای که در محوطه مجتمع‌ها وجود دارد، از جمله فضاهای تفریحی، فضاهای سبز و نشستن برای بزرگسالان و سالمندان و نیز فضاهای بازی برای کودکان، احساس امنیت و اجتماع‌پذیری بدلیل وجود این نوع فضاها در مجتمع‌های مسکونی بیشتر است.

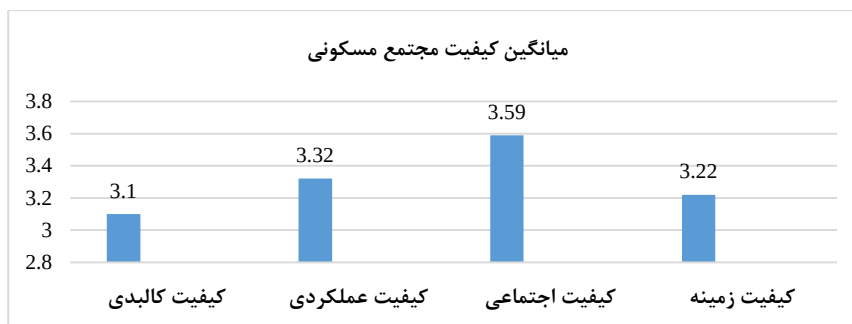
اما در طراحی مجتمع‌ها معمولاً زیبایی فرم و حجم ساختمان‌ها، تراکم بناها و نیز دسترسی‌ها زیاد مورد توجه قرار نمی‌گیرد و این موارد می‌تواند دلیلی باشد بر اینکه از نظر ساکنان اردبیل میزان میانگین شاخص اجتماعی بیشتر از شاخص کالبدی است.

3-4- بررسی میزان اثرگذاری زمینه‌گرایی بر کیفیت مجتمع‌های مسکونی با استفاده از آزمون رگرسیون

بررسی جدول آزمون رگرسیون نشان می‌دهد که بین زمینه‌گرایی و کیفیت مجتمع‌های مسکونی ارتباط خطی برقرار است. با توجه به ضرایب بتا در جدول رگرسیون میزان تأثیر زمینه‌گرایی بر کیفیت مجتمع‌های مسکونی به اندازه 0/559 است و رابطه خطی مقابل (کیفیت مجتمع مسکونی $y = 0.935 + 0.559x$ و زمینه‌گرایی x) برقرار است: $y = 0.935 + 0.559x$

رابطه فوق نشان می‌دهد که با افزایش زمینه‌گرایی، کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل نیز افزایش می‌یابد و کیفیت مجتمع‌های مسکونی به اندازه 0/559 متأثر از زمینه‌گرایی است و بقیه یعنی به اندازه 0/441 متأثر از عوامل دیگر است.

بررسی جدول رگرسیون نشان می‌دهد که بین مؤلفه‌های زمینه‌گرایی و کیفیت مجتمع مسکونی ارتباط خطی برقرار است به جز زمینه تاریخی. بنابراین با توجه به اینکه رابطه معنی‌داری بین کیفیت مجتمع‌های مسکونی و زمینه تاریخی وجود ندارد ($sig > 0/05$)، لذا در رابطه خطی مؤلفه زمینه تاریخی حذف شد. رابطه خطی مقابل (کیفیت مجتمع مسکونی $y = 0.741 + 0.230x_1 + 0.203x_2 + 0.293x_3$ و مؤلفه‌های زمینه‌گرایی x) برقرار است: $y = 0.741 + 0.230x_1 + 0.203x_2 + 0.293x_3$

شکل 7- نمودار میانگین کیفیت مجتمع مسکونی در اردبیل

Fig. 7- Graph of the quality of Ardabil Residential Complexes

ساکنان مجتمع‌ها توجه بیشتری به مؤلفه‌های زمینه-گرایی دارند و این به دلیل ارتباط بیشتر آنها با مکان‌های مسکونی است.

جنسیت: بین جنسیت و زمینه تاریخی، تفاوت معنی-داری وجود دارد. میانگین زمینه‌های کالبدی، تاریخی و فرهنگی و در کل زمینه‌گرایی در گروه زنان بیشتر از مردان است اما برای میانگین کیفیت مجتمع مسکونی و زمینه طبیعی گروه مردان بیشتر از زنان است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد، زنان توجه زیادی به مؤلفه‌های زمینه‌گرایی دارند، به‌ویژه زمینه‌های کالبدی، تاریخی و فرهنگی. اما به دلیل اینکه مردان بیشتر در محیط بیرون قرار دارند کیفیت مجتمع‌های مسکونی از نظر مردان حائز توجه و اهمیت است.

وضعیت تحصیلات: بین وضعیت تحصیلات و زمینه‌گرایی تفاوت معنی داری وجود دارد. نمودارها نشان می‌دهد که: کمترین میزان زمینه‌گرایی مربوط به گروه زیردیپلم و بیشترین میزان مربوط به گروه دکتری است. میانگین کیفیت مجتمع‌های مسکونی و زمینه‌گرایی با افزایش تحصیلات افزایش می‌یابد (یعنی رابطه خطی بین میزان مؤلفه‌ها و میزان تحصیلات برقرار است).

مدت سکونت در مجتمع‌ها: بین مدت سکونت و زمینه-گرایی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. رابطه خطی بین مدت سکونت و کیفیت مجتمع مسکونی و نیز بین مدت سکونت و زمینه‌گرایی برقرار است. یعنی با افزایش مدت سکونت میزان کیفیت مجتمع مسکونی و زمینه‌گرایی افزایش می‌یابد. بدین معنی که هر چقدر ساکنان در مجتمع‌های مسکونی زندگی کنند، کیفیت مجتمع‌ها و زمینه‌گرایی را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهند و لذا میانگین آنها از نظر ساکنانی که مدت زمان زیادی در مجتمع‌ها زندگی کرده‌اند، بیشتر شده است.

مدت سکونت در شهر اردبیل: بیشترین میزان کیفیت مجتمع مسکونی و بیشترین میزان میانگین زمینه کالبدی، زمینه فرهنگی، زمینه طبیعی و در کل زمینه-گرایی در ساکنین شهر اردبیل با زمان (1-5) سال، اما بیشترین میزان زمینه تاریخی در ساکنین شهر با مدت زمان بالای 30 سال است. با افزایش مدت سکونت در شهر، میانگین زمینه تاریخی افزایش می‌یابد.

رابطه فوق نشان می‌دهد که با افزایش میزان هر یک از مؤلفه‌های زمینه‌گرایی به‌جز زمینه تاریخی، میزان کیفیت مجتمع‌های مسکونی افزایش می‌یابد. با توجه به ضرایب بتا بیشترین میزان تأثیرگذاری بر کیفیت مجتمع‌های مسکونی شامل زمینه طبیعی به اندازه 0/293 و سپس زمینه کالبدی به اندازه 0/230 و کمترین میزان مربوط به زمینه فرهنگی با ضریب 0/203 است. بنابراین با افزایش میزان زمینه طبیعی یعنی عوامل توجه به شرایط اقلیمی و احترام به طبیعت و محیط زیست در طراحی مجتمع‌های مسکونی میزان کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل افزایش می‌یابد.

3-4-1- بررسی میزان اثرگذاری بین مؤلفه‌های زمینه-گرایی

بررسی جدول رگرسیون نشان می‌دهد که بین مؤلفه‌های زمینه‌گرایی ارتباط خطی برقرار است. با توجه به ضرایب بتا بیشترین میزان تأثیرگذاری بر زمینه‌گرایی شامل زمینه طبیعی به اندازه 0/403 و کمترین مربوط به زمینه کالبدی است. رابطه خطی مقابل (زمینه‌گرایی = y و مؤلفه‌های زمینه‌گرایی = x) برقرار است:

$$y = -3.534E-16 + 0.276x_1 + 0.304x_2 + 0.278x_3 + 0.403x_4$$

رابطه فوق نشان می‌دهد که با افزایش میزان زمینه طبیعی، زمینه‌گرایی افزایش می‌یابد، کمترین تأثیر بر زمینه‌گرایی مربوط به زمینه کالبدی به اندازه 0/276 است. این یافته نشان می‌دهد که برای ارتقا زمینه‌گرایی باید به شاخص‌های زمینه طبیعی همچون توجه به شرایط اقلیمی و احترام به طبیعت و محیط زیست در طراحی مجتمع‌ها توجه ویژه داشت.

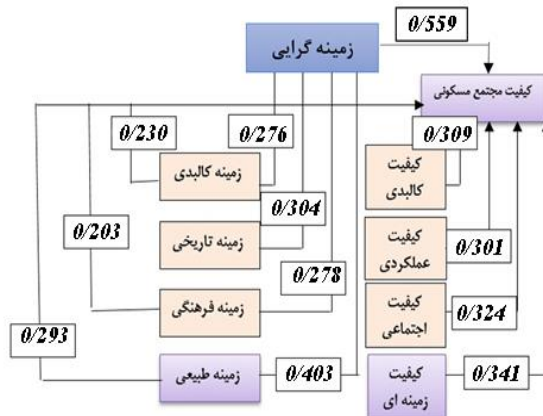
3-5- بررسی تأثیر عوامل فردی بر زمینه‌گرایی و کیفیت مجتمع مسکونی

گروه‌های سنی: بیشترین میزان زمینه‌گرایی مربوط به گروه سنی (46-60) سال و کمترین میزان مربوط به گروه سنی (18-30) سال است. نتایج این بررسی نشان می‌دهد که: با گذشت زمان و افزایش سن، میزان میانگین زمینه‌گرایی افزایش می‌یابد. یعنی با گذشت زمان

مجموعه‌های مسکونی اردبیل در گذر زمان دست‌خوش تغییراتی هم در زمینه فرهنگی و هم زمینه تاریخی شده است. چیزی که حائز اهمیت است عدم توجه معمار ی امروزی اردبیلی‌ها به اصول و مفاهیم گذشته و ارتباط با بناهای تاریخی است، مفاهیمی که گاهی از روی ناآگاهی با تعاریف نامأنوس دیگران جایگزین شده است. بنابراین امروزه در طراحی مجموعه‌های مسکونی اردبیل، بناها و آثار تاریخی پیرامون چندان مورد توجه قرار نمی‌گیرد. صرفاً در برخی مجموعه‌ها مؤلفه‌هایی همچون بافت، مصالح، دسترسی‌ها، خط آسمان و خوانایی هماهنگ با محیط پیرامون مورد توجه است. چون بیشتر مجموعه‌ها به لحاظ ارتفاع زیاد، مکان قرارگیری، و رنگ و بافت و مصالح از محیط پیرامون قابل شناسایی است، برای همین شاخص خوانایی از میان شاخص‌های زمینه کالبدی بیشترین میزان میانگین را از نظر ساکنان داراست.

نتایج یافته‌های آزمون میانگین در موضوع کیفیت مجموعه‌های مسکونی نشان می‌دهد که میانگین کیفیت مجموعه‌های مسکونی اردبیل حدود متوسط به بالاست، که از نظر ساکنین کیفیت اجتماعی حائز بیشترین امتیاز و کیفیت کالبدی دارای کمترین امتیاز است. همان‌طور که انتظار می‌رفت در طراحی مجموعه‌های مسکونی مخصوصاً به دلیل فضای باز گسترده‌ای که در محوطه مجموعه‌ها وجود دارد، از جمله فضاهای تفریحی، فضاهای سبز و نشستن برای بزرگسالان و سالمندان و نیز فضاهای بازی برای کودکان، ... احساس امنیت و اجتماع‌پذیری در مجموعه‌های مسکونی بیشتر است. اما در طراحی مجموعه‌ها معمولاً زیبایی فرم و حجم ساختمان‌ها، تراکم بناها و نیز دسترسی‌ها زیاد مورد توجه قرار نمی‌گیرد و این موارد می‌تواند دلیلی باشد بر اینکه از نظر ساکنان اردبیل میزان میانگین کیفیت اجتماعی بیشتر از کیفیت کالبدی است.

نتیج یافته‌ها از آزمون رگرسیون نشان داد که ارتباط خطی بین مؤلفه‌های زمینه‌گرایی و کیفیت مجموعه‌ها برقرار است. یعنی با افزایش میزان مؤلفه‌های زمینه‌گرایی می‌توان کیفیت مجموعه‌های مسکونی اردبیل را ارتقا داد. در این میان، زمینه طبیعی بیشترین اثرگذاری را بر

شکل 8- تحلیل مسیر اثرگذاری مؤلفه‌های زمینه‌گرایی بر

کیفیت محیط مجتمع مسکونی

Fig. 8-Analysis the path of influence of contextualism factors on quality of Ardabil Residential Complexes

4- نتیجه‌گیری

هر بنایی، تحت تأثیر فرهنگ ساکنانش شکل می‌گیرد و مطابق با آن اداره می‌شود و با شناخت تاریخ و خصوصیت یک فرهنگ و توجه به ارزش‌های آن، می‌توان به بررسی کیفیت سکونت در آن فرهنگ پرداخت. امروزه معماری شهر اردبیل به- ویژه مجموعه‌های مسکونی به خاطر از بین رفتن بقایای سنت، فرهنگ و تاریخ گذشته در مرحله بحرانی به سر می‌برد.

همین مسأله لزوم توجه بر رعایت معماری زمینه‌گرا که در پی پیوند فضا با محیط و درک پیام بستر خود است، تأکید دارد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی مؤلفه‌های زمینه‌گرایی مؤثر بر کیفیت مجموعه‌های مسکونی شهر اردبیل انجام شد. بنابراین در بررسی زمینه‌گرایی، چهار مؤلفه کالبدی، تاریخی، فرهنگی- اجتماعی و طبیعی در هشت مجموعه اردبیل با زمینه‌های متفاوت در ارتباط با کیفیت مجموعه‌های مسکونی اردبیل بررسی شد.

نتایج یافته‌های آزمون میانگین در موضوع زمینه‌گرایی نشان می‌دهد که بیشترین میزان میانگین مؤلفه‌های زمینه‌گرایی مربوط به زمینه کالبدی و کمترین میزان میانگین مربوط به زمینه تاریخی است. سنجش کیفیت مجموعه‌های مسکونی اردبیل نشان می‌دهد که این مجموعه‌ها با چالش‌های بسیاری در ابعاد مختلف زمینه‌گرایی به‌ویژه زمینه تاریخی روبرو است. فضاهای

اقتصادی سازندگان مسکن و تکرار الگوهای کالبدی برای ساکنان با زمینه‌ها و فرهنگ‌های متفاوت سبب افزایش نارضایتی ساکنان و کاهش کیفیت مجتمع‌های مسکونی می‌شود.

پی‌نوشت

- ¹ contextere
- ² Michael Davies
- ³ Groat
- ⁴ Preservation Alliance
- ⁵ Copon
- ⁶ Sotoudeh
- ⁷ A degree of excellence
- ⁸ Patino and Siegel
- ⁹ Stokols
- ¹⁰ Bonaiuto
- ¹¹ Aiello

منابع

Aminzadeh, B (2008). Site topics, design concepts, historical records and strategies (Eds: Carroll G., Browne and Andrea Kahn), Tehran University Press, Tehran.

Abedi, S., and Irvani, H. (2015). Analysis of the Contextual Architecture and its Effect on the Structure of the Residential Places in Dardasht Neighborhood of Isfahan. European Online Journal of Natural and Social Sciences: Proceedings, 4(3 (s)), pp-158.

Altman, M., Crabtree, J., Donakowski, D., and Maynard, M. (Panelists). (2007). Data Preservation Alliance for the Social Sciences: A Model for Collaboration. Session at DigCCurr 2007: An International Symposium in Digital Curation, Chapel Hill, NC. http://ils.unc.edu/digccurr2007/papers/altmanEtal_paper_9-1.pdf.

Amerigo, M. (2002). A psychological approach to the study of residential satisfaction. In: Aragones, J.I., Francescato, G., Garling, T. (Eds), Residential Environments. Choice satisfaction and behavior. Bergin and Garvey, Westport, CT, 81-100.

Azemati, H; Rostami, V; Pourbagher, S (2017) The place of basic human needs in the course of housing developments (Case study: Ardabil based on historical background). Journal of Fine Arts Architecture and Urban Planning, 22 (2), 43-50. [In Persian]

کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل دارد (شکل 8). توجه به شرایط اقلیمی در طراحی مجتمع‌های مسکونی شهر سردسیری مانند اردبیل که نیاز به مصرف انرژی بالایی در بخش گرمایش دارند، حائز اهمیت است. جهت‌گیری حجمی مناسب ساختمان در مواجهه با باد و تابش، قرارگیری ساختمان‌ها به شکل متراکم و پیوسته، با ارائه الگوی مناسب جانمایی فضاها در پلان و دستورکار قرار دادن آن در مقیاس مجتمع‌ها بدون صرف هزینه مازاد، می‌توان به میزان زیادی در مصرف انرژی صرفه جویی کرد و از این طریق رضایت ساکنان از کیفیت مجتمع‌های مسکونی اردبیل افزایش می‌یابد. بنابراین فرضیه اصلی تحقیق اثبات می‌شود.

نتایج یافته‌ها در مورد تأثیر عوامل فردی به عنوان عوامل کنترل کننده بر کیفیت مجتمع‌های مسکونی نشان می‌دهد که با گذشت زمان و افزایش سن و میزان تحصیلات، میزان میانگین زمینه‌گرایی افزایش می‌یابد. همچنین با افزایش مدت سکونت در مجتمع‌ها، میزان کیفیت مجتمع‌های مسکونی و زمینه‌گرایی؛ و با افزایش مدت سکونت در شهر، میزان زمینه تاریخی افزایش می‌یابد، بدین معنی که هر چقدر ساکنان در مجتمع‌های مسکونی زندگی کنند، کیفیت مجتمع‌ها و زمینه‌گرایی را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهند و لذا میانگین آنها از نظر ساکنانی که مدت زمان زیادی در مجتمع‌ها و شهر اردبیل زندگی کرده‌اند، بیشتر شده است. بنابراین فرضیه فرعی تحقیق نیز مورد تأیید قرار گرفت.

در نهایت برای ارتقاء کیفیت مجتمع‌های مسکونی لازم است برنامه‌ریزان و طراحان معماری و شهری، مؤلفه‌های زمینه‌گرایی را بیش از پیش مورد توجه قرار دهند. به‌ویژه به زمینه طبیعی شامل انطباق با شرایط اقلیمی (همچون جهت آفتاب، عوارض زمین، میزان دما و آب و هوا)، و نیز احترام به طبیعت و محیط زیست و نیز زمینه‌های فرهنگی و تاریخی اردبیل توجه و تأکید بیشتری داشته باشند. بنابراین در سال‌های آتی حرکت به سمت نگاه عمیق‌تر به ساخت مجتمع‌های مسکونی با کیفیت بالاتر با اتکاء بر الگوهای زمینه‌گرایی و توجه به شیوه زندگی و خواسته‌های ساکنان، نیاز است. در غیر این‌صورت برنامه‌ریزی و ساخت بر اساس بهره‌بری

- Azemati, H; Rostami, V; Pvrbaqr, S. (1396) Comparison based on spatial pattern of urban housing and the city's social history (case study: Ardebil). *Journal of the Scientific Association of Architecture and Urban Planning of Iran*, (13), 23-32. [In Persian]
- Barati, N and Kakavand, E (2013) Comparative evaluation of the quality of urban living environment with emphasis on citizens' mental image (Case study: Qazvin city). *Journal of Architecture and Urban Planning of Fine Arts*, 3 (18), 25-32. [In Persian]
- Bahrapour, A and Modiri, A (2015) Study of the relationship between residents' satisfaction with the living environment and their sense of belonging in high-rise residential complexes in Kowsar, Tehran. *Journal of Fine Arts*, 20 (3), 85-94. [In Persian]
- Brady, R; Divasalar, and Mirabi, S (2016) Survey of citizens' satisfaction with the quality of living environment, Case study: Ghaemshahr. *Journal of Geography and Urban-Regional Planning*, 6 (20), 95-108. [In Persian]
- Brolin, B (2007) *Contextual Architecture*. Translated by R Rezazadeh, Khak Publishing, Tehran. [In Persian]
- Brolin, B (2004) *context-oriented architecture; Compatibility of new building with old*. Translated by RRezaZadeh, Khak Publishing House, Tehran. [In Persian]
- Bonaiuto, M., Fornara, F. and Bonnes, M., (2003), Indexes of perceived residential environment quality and neighborhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome, *Landscape and Urban Planning* 65, 41-52.
- Bonaiuto, Marino; Fornara, Ferdinando and Bonnes, M. (2006). Perceived Residential Environment Quality in middle- And Low-Extension Italian Cities. *Revue Européenne de Psychologie Appliquée/European Review of Applied Psychology*, 56, 23-34.
- Brolin, B.C, 1980, *architecture in context: Fitting new building with old*. New York: van Nostrand Reinhold.
- Bognar, B. and Isozaki, A. (1983). *Contemporary Japanese Architecture: Its Development and Challenge*; Van Nostrand Reinhold: New York, NY, USA, p .125.
- Canter, D., (1983), The purposive evaluation of places: a facet approach. *Environ. Behav.* 15, 659-698.
- Cao, X. J., and Wang, D. (2016), *Environmental Correlates of Residential Satisfaction: An Exploration of Mismatched Neighborhood Characteristics in The Twin Cities*, *Landscape and Urban Planning*, Vol. 150: 26-35.
- Çizgen, G. (2012). *Rethinking the Role of Context and Contextualism in Architecture and Design*, Thesis (M.S.), Eastern Mediterranean University, Institute of Graduate Studies and Research, Dept. of Architecture, Famagusta: North Cyprus.
- Diaz Lozano Patino, E. and Siegel, J.A. (2018), Indoor environmental quality in social housing: A literature review. *Build. Environ.* 131, 231-241.
- Ebong, M. O. (1983). The Perception of Residential Quality: A case study of Calabar, Nigeria. *Third World Planning Review*. Vol. 5. No. 3. August. Pp. 273-285.
- FeridonZadeh, H., Sartipi Pour, M.; Sedghpour, B.S.; Barati, N. (2019) *Structural Equation Modeling (SEM) of Norms in Rural House Formation in the Cold and Mountainous Province of Ardabil*, *Journal of Rural Research*, 9(4), 662-675.
- Feizi, M and Esmaeil Dokht, M (2015) Genealogy Analysis of New Construction Technologies to Identify Architectural Buildings with a Contextualist Approach, *Quarterly Journal of Urban Management Management*, 14 (38), 173-195. [In Persian]
- Ganji Khyberi A; Diba, Darab and Shahcheraghi, A (2015) *Form Adherence to Data: Contextual Architecture in the Digital Age*, *Scientific-Research Journal of the Scientific Association of Architecture and Urban Planning of Iran*, (10), 63-82. [In Persian]
- Gilbertson, J., Green, G., Ormandy, D., and Thomson, H. (2008). Good housing and good health? A review and recommendations for housing and health practitioners. A Sector Study Housing Corporation. UK. 2008. Available at http://www.health_housing_20060816144328.pdf f.
- Golkar, K (2000) Sustainable urban design in desert cities. *Journal of Fine Arts*, (8), 43-52. [In Persian]

Hufford, M. Context. J. (1995). Am. Folk., 5, 28–549.

Jafari, A and Mahdavi Nejad, H (2013) The Role of Indigenous Technologies in the Quality of Residential Spaces, Housing and Rural Environment, No. 32 (141), 51-68. [In Persian]

Imani, E (2015) Investigating different approaches to context adaptation to strengthen the position of contextualism in the architectural planning process. Scientific-Research Journal of the Scientific Association of Architecture and Urban Planning of Iran, 6 (10), 29-44. [In Persian]

Jiboye, A. D. (2009). The challenges of sustainable housing and urban development in Nigeria. Journal of Environmental Research and Policies. Vol. 4, No. 3. a. pp.23-28.

Krūmiņš, J; Sechi, G and Bērziņš, M. (2018), Residential satisfaction and mobility behaviour among the young: insights from the post-Soviet city of Riga, Residential satisfaction and mobility behavior among the young, 1-14.

Lawrence, R., (1993). "Simulation and citizen participation: Theory, research and practice". In R. Marans and D. Stokols (eds), Environmental Simulation: Research and Policy Issues, pp. 133-161. Plenum Press, New York.

Lin, S., and Li, Z. (2017), Residential Satisfaction of Migrants in Wenzhou, an „Ordinary City“ of China. Habitat International, Vol. 66: 76–85.

Mahlbani, G. (2010). Sustainable architecture and its criticism in the environment", Tehran, Iran Journal of Architecture and Urban Planning, No. 1.

Mahdavi Nejad, M; Bemanian, M and Mollai, Ma (2009) Context-oriented design process-architectural experience, Naghsh Jahan Magazine, 1 (1), 21-34. [In Persian]

Maleki, S; Hosseini, S Ra; Veisi, E and Mokhtari, S (2015) The Citizens' Satisfaction with the Residential Quality of the Mehr Housing Project Case Study: Shirinshahr, Ahvaz. Journal of Urban Research and Planning, 6 (23), 155-168. [In Persian]

Meshkini, A; Portaheri, M and Norouzi, M (2014) Analysis of mental indicators of environmental quality in worn-out urban tissues (Case study: Abkooh neighborhood of Mashhad). Journal of Geography and Planning, 20 (58), 259-279. [In Persian]

Moeini, M and Eslami, G (2012) An analytical approach to the quality of contemporary residential environment. Journal of City Identity, 6 (10), 47- 58. [In Persian]

Naini, A; Shahbazi, M and Dimari, N (2014) Revival of indigenous methods of villages in contemporary housing design A case study of Varkaneh village in Hamadan. International Conference on New Design and Construction Methods in Background Architecture, Tabriz, Department of Architecture and Urban Planning, Institute of Seismic Institution Building, Iran. [In Persian]

Ning Y.and Chen J. (2016), "Improving Residential Satisfaction of University Dormitories through Post-Occupancy Evaluation in China: A Socio-Technical System Approach", Sustainability, 1050, 8, pp. 1-17.

Puhakka, S.; Pyky, R.; Lankila, T; Kangas, M.; Rusanen, J; Ikäheimo, T.M.; Koivumaa-Honkanen, H.; Korpelainen, R. (2018), Physical Activity, Residential Environment, and Nature Relatedness in Young Men—A Population-Based MOPO Study, International Journal of Environmental Research and Public Health.

Pelin Sarioglu-Erdogdu G. (2015), "Well-being of renters in Ankara: An empirical analysis", Habitat International, 48, pp. 30-37.

Rafieian, M; Asgarizadeh, Z and Asgarizadeh, M (2008) Assessing the quality of residential complexes with emphasis on the satisfaction approach in Nawab neighborhood. Teacher of Humanities Quarterly, 14 (1), 197-212. [In Persian]

Rapoport A., (1977), Human Aspects of Urban Form, Pergamon Press, New York.

Rezvani, S., Mannyfar, H. (2012). Context-oriented architecture, Construction Engineering Organization Qazvin Province. [In Persian]

Soosani, Leila. (2013), Questioning the compatibility of the infill Architecture in Historic Environment, Case study: Walled city of Nicosia, Estern Mediterranean Universiyt july 2013.

Stokols, D. (1992). Establishing and maintaining health environments: toward a social ecology of health promotion. Am. Psychol. 47, 6–22.

Stern, R.A.M. (1983) After modernist movement. Architect, 15, 201–205.

Soosani, L., (2013), Questioning the compatibility of the infill Architecture in Historic Environment, Case study: Walled city of Nicosia, Eastern Mediterranean University July 2013.

Sotoudeh, H. and Van Abdullah, W.M.Z. (2012). Affected variables on successful infill design in urban historic context. Journal of Arts and Design studies, (3); 7-14.

Tebi Masroor, A and Rezaei M (2015) Evaluation of Citizen Satisfaction with Residential Quality in Residential Complexes; Study sample: Residential complexes in Hamadan. Journal of Urban Management, 14 (40), 61-79. [In Persian]

Tulayi, N (2001) Contextualism in urban planning. Journal of Fine Arts, University of Tehran, (10), 34-43. [In Persian]

Tugnutt, A. (1987). Making Townscape. London: Mitchell. Walmsley, D. J. (1988) Urban Living: The Individual in the City. New York: John Wiley and Sons.

Uraz, T., Pulhan, H., and Ulucay, P., V. O. Ülker (ed.). (2010). Iz Birakmis Kibrisli Turkler Sempozyumu – 5: Ahmet Vural Behaeddin and Ali Atakan, dogu akdeniz universitesi yayinlari.

Van Kamp I., Leidelmeijer K., Marsman G., de Hollander A. (2003). Urban environmental quality and human well-being towards a conceptual framework and demarcation of concepts: A literature study, Journal of Landscape and Urban Planning, (65), 5-18.

Zabihi, H; Habib, F and Rahbari Manesh, K (2011) The relationship between the level of satisfaction with residential complexes and the impact of residential complexes on human relations (Case study: Several residential complexes in Tehran). City Identity Quarterly, 5 (8), 103-118. [In Persian]

Zanganeh, M; Ghahremani, M and Goodarzi S, K (2017) Measuring the level of residents' satisfaction with the residential quality of Mehr housing in Hamadan. Journal of Environmental Studies Haft Hesar, (22), 31-44. [In Persian]

Zhang Z. and Zhang J. (2017), "Perceived residential environment of neighborhood and subjective well-being among the elderly in China: A mediating role of sense of community", Journal of Environmental Psychology, 51, pp. 82-94.